

Robert Suski

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID 0000-0001-5227-2743

HISTORIAE ALEXANDRINAE ATQUE ORIENTALIS ITA PERITA, UT EAM EPITOMASSE DICATUR (HIST. AUR. 30, 22). POWODY, DLA KTÓRYCH AUTOR HISTORIA AUGUSTA PRZYPISAŁ ZENOBII AUTORSTWO PRACY HISTORYCZNEJ

W krótkiej biografii Zenobii autor *Historia Augusta* wielokrotnie wychwalał uzurpatorkę. Według niego królowa potrafiła postępować zarówno z ostrością, jak i łagodnością, w rozsądny sposób była hojna, skarbów strzegła z niezwykłą jak na kobietę surowością¹. Aurelian miał uważać ją za rozsądną w swoich planach, konsekwentną, twardą wobec żołnierzy, w razie konieczności szczodłą, bezwzględna, kiedy jest taka potrzeba². Autor *Historia Augusta* podkreślał, że kierowała się rozsądkiem i kochała się z mężem jedynie dla spłodzenia dzieci³. Według tego autora historię Aleksandrii i Wschodu znała tak dobrze, że podobno sporządziła epitome⁴. Nie precyzował on, jaki zakres materiału miała ta epitoma, choć *passus* sugeruje, że dotyczył on dziejów Aleksandrii lub całego Wschodu (o tym dalej).

Tworzenie dzieł historycznych przez kobietę byłoby w antyku rzeczą niezwykłą. Znamy bardzo niewiele autorek żyjących w starożytności, a jeszcze mniej historyczek⁵.

¹ *Scriptores Historiae Augustae*, wyd. E. Hohl, Bd. 2, Leipzig 1971, *Tyr. Trig* 30, 16 (dalej: *Hist. Aug.*): „Severitas, ubi necessitas postulabat, tyrannorum, bonorum principum clementia, ubi pietas requirebat. Larga prudenter, conservatrix thesaurorum ultra femineum modum”.

² *Hist. Aug. Tyr. Trig.* 30, 5: „Ne illi, qui me reprehendunt, satis laudarent, si scirent, quae illa sit mulier, quam prudens in consiliis, quam constans in dispositionibus, quam erga milites gravis, quam larga, cum necessitas postulet, quam tristis, cum severitas poscat”. Dokumenty w *Historia Augusta* są niewiarygodne. Patrz: B. Baldwin, *Acclamations in the Historia Augusta*, „Athenaeum” 1981, t. 59, s. 138-149; A. Chastagnol, *Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, Paris 1994, s. CXVIII-CXXVII; R. Suski, *Jowisz, Jahwe, Jezus. Religie w Historia Augusta*, Warszawa 2014, s. 2-3.

³ *Hist. Aug. Tyr. Trig.* 30, 12: „Cuius ea castitas fuisse dicitur, ut ne virum suum quidem scierit nisi temptandis conceptionibus. Nam cum semel concubuisset, exspectatis menstruis continebat se, si praegnans esset, sin minus, iterum potestatem quaerendis liberis dabat”.

⁴ *Hist. Aug. Tyr. Trig.* 30, 22: „Historiae Alexandrinae atque orientalis ita perita, ut eam epitomasse dicatur”. O epitome jako gatunku literackim patrz: I. Opelt, *Epitome*, „Reallexicon der Antike Christendom” 1962, nr 5, 944-973; R. Suski, *The Epitome – Passive Copying or a Creative Reinterpretation of the Abridged Text*, „Res Gestae” 2017, t. 5, s. 23-32; R. Suski, *Kłopoty z epitome, brewiarium i Kaisergeschichte*, [w:] *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi J. Tęgowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Guzowski, M. Liedke, K. Boroda, Białystok 2018, s. 535-564.

⁵ Oczywiście znamy kilkadziesiąt autorek żyjących w antyku. Wśród nich najwięcej było poetkami, zarówno piszącymi po grecku (Anyte z Tegei, Boio, Cleobulina, Korynna, Demo, Dionysia, Erinna,

Tak więc istnieją dwie możliwości: albo autor *Historia Augusta* miał realną wiedzę o królowej z Palmyry i rzeczywiście napisała ona krótkie dzieło historyczne, albo ten słynący z braku wiarygodności autor wymyślił ten fakt. W tym tekście chciałbym się zastanowić, które z tych rozwiązań jest bardziej prawdopodobne, a w przypadku drugiej z tych dwóch hipotez, jakie mogły być powody przypisania Zenobii skomponowania epitome.

Na wstępie trzeba powiedzieć, że nasza wiedza o królowej jest bardzo ograniczona. Nie wiemy nic pewnego o jej pochodzeniu. Nie wiadomo, kiedy umarła⁶. Czy autor *Historia Augusta* mógł mieć realną wiedzę o zwyczajach Zenobii? Z jednej strony wielu autorów wspomina, że po tryumfie Aureliana Zenobia nie została zabita i dalej wiodła życie w Italii⁷. Kilka razy wspominał o tym autor *Historia Augusta*. W żywocie Here-

Hedyle, Melinno, Moero z Bizancjum, Myrtis z Anthedon, Nossis, Praxilla, Telesilla), jak po łacinie (Caecilia Trebulla, Eucheria, Faltonia Betitia Proba, Julia Balbilla, czy Sulpicia siostrzenica Messalli Korwinusa, Sulpicia żyjąca za panowania Domicjana czy Atenais Aelia Eudokia żona cesarza Teodozjusza II. Do tego należy wymienić też filozofki (Aesara z Lukanii, Melissa, Perictione, Phintys, Ptolemais z Cyrene), kobiety piszące o medycynie (Kleopatra Alchemiczka, Kleopatra znana z Galena, Salpe) albo relacjonującą pielgrzymkę do Palestyny (Egeria). Wśród znanych antycznych historyczek można wymienić Nikoboule, która napisała pracę o Aleksandrze Wielkim oraz żyjąca za czasów Nerona Pamphilę z Epidaurus.

⁶ Podstawowe prace o Zenobii patrz: R. Stoneman, *Palmyra and its Empire: Zenobia's Revolt against Rome*, Ann Arbor 1992; E. Equini Schneider, *Septimia Zenobia Sebaste*, Roma 1993; T. Kotula, *Aurélien et Zénobie. L'unité ou la division de l'Empire?*, Wrocław 1997; T. Kotula, *Aurelianus i Zenobia*, Wrocław 2006; P. Southern, *Empress Zenobia, Palmyra's Rebel Queen*, London-New York 2008; R. Winsbury, *Zenobia of Palmyra: History, Myth and the Neo-Classical Imagination*, London 2010; N.J. Andrade, *Zenobia. Shooting Star of Palmyra*, Oxford 2018.

⁷ Eutropiusz opisywał, jak Zenobia była prowadzona w tryumfie Aureliana w 274 roku, po czym pozostawiła ona w Rzymie potomków, którzy jeszcze w jego czasach w nim mieszkają (Eutropiusz, *Breviarium ab urbe condita*, wyd. F. Rühl, Leipzig 1887, 9, 13). Według Hieronima Zenobia zestarzała się w mieście z wielkim szacunkiem, a od niej pochodziła w Rzymie rodzina, która nosiła jej nazwisko (Hieronim, *Chronicon*, wyd. R. Helm, Eusebius Werke 7: *Die Chronik des Hieronymus*, Berlin 1956, p. 222-223 (Helm)). Autor *Historia Augusta* czterokrotnie wspominał udział Zenobii w tryumfie Aureliana (*Hist. Aug. Aurel.* 30, 2; 33, 2; 24, 3; *Hist. Aug. Tyr. Trig.* 30, 27). Bizantyjski historyk Synkellos pisał, że po pochwyceniu jej i sprowadzeniu do Rzymu Aurelianus traktował ją z wielkim szacunkiem i pozwolił jej poślubić człowieka o randze senatorskiej (Georgius Syncellus, *Ecloga Chronographia*, wyd. A.A. Mosshammer, Leipzig 1984, p. 721). Inny autor bizantyjski Zonaras znał dwie wersje losów Zenobii. Według niego albo została sprowadzona do Rzymu, gdzie poślubiła mężczyznę, ze stanu senatorskiego, a inni mówili, że zmarła w drodze, zrujnowana zmianą jej losu, że Aurelianus wziął jedną z jej córek za żonę, a pozostałe poślubił szacownych Rzymian (Zonaras, *Annales*, wyd. M. Pinder, Bonn 1844, 12, 27). Zonaras zaczerpnął informację o małżeństwie Zenobii z Synkellosa, a o śmierci Zenobii w podróży do Rzymu z Zosimosa. Nie wiemy, skąd zaczerpnął on informacje o córkach Zenobii i małżeństwie jej córki z cesarzem Aurelianem (Th. M. Banchich, *The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, London-New York 2009, s. 124). Mamy dwa źródła, które wskazują, że królowa zmarła przed przybyciem do Rzymu. Według Zosimosa stało się to z powodu choroby albo braku żywności (Zosimos, *Historia Nova*, wyd. L. Mendelssohn, Leipzig 1867, 1, 59, 1. O tym passusie patrz: F. Paschoud, *Zosime, Histoire nouvelle*, t. 1, *Livres I et II*, Paris 2000, s. 175-176. Według Malalasa królową przewieziono do Rzymu i tam ścięto na Zatybrzu (Mal. 12, 30 (300)). Jednak ten historyk popełniał sporo błędów, szczególnie kiedy nie pisał o Syrii. W każdym razie według łacińskiej tradycji potomkowie Zenobii (lub ród, który do tego aspirował) mieszkali w Italii w końcu IV wieku.

nianusa pisał on, że jej potomkowie żyją w Rzymie wśród senatorów⁸, a w biografii Zenobii, iż Aurelianus darował jej życie i podobno żyła ona jako matrona w posiadłości nazywanej Zenobia w Tibur, niedaleko pałacu Hadriana⁹. Prawdopodobnie mamy epigraficzne poświadczenie istnienia potomkini Zenobii L. Septimii Patavinii Balbilli Tyrii Nepotilli Odaenathiany, która żyła w Italii w końcu III lub początku IV wieku¹⁰. Można więc sobie wyobrazić, że obecność potomków królowej w rzymskiej elicie mogła sprawić, iż pamiętano o jej działalności pisarskiej. Co więcej, paradoksalnie w Italii wiedziano by o Zenobii więcej niż na Wschodzie, gdyż istniałaby grupa (rodzina), która kultywowałaby pamięć o niej.

Można jednak wskazać argumenty przeciw tej hipotezie. *Historia Augusta* jest dziełem niezbyt wiarygodnym, a przynajmniej nie sposób sprawdzić zawartych w nim informacji. Nie jest oczywiste, jakie były źródła jego autora dla passusów dotyczących Zenobii, jej charakteru oraz przyszłości po dostaniu się do niewoli. Według F. Paschoud był to łaciński, prosenatorski i propogański autor i wskazywał on na Nicomachusa Flavianusa¹¹. Uważał on, że 70% tekstu biografii *Tyranni Triginta* zawartej w *Historia Augusta* to zwykła fabrykacja. Pozostałe 30% też pełne są nieścisłości¹². Przede wszystkim można jednak wskazać, że autor tego dzieła pomylił imię syna Zenobii Waballata, którego nazywał Herrenianusem. Gdyby dysponował solidną wiedzą o królowej, to byłoby to dziwne. Ponadto według niego synem Odajnata i Zenobii miał być Timolaus. Tymczasem istnienie drugiego syna Zenobii jest dyskusyjne i mało prawdopodobne¹³. W tej sytuacji chyba najbardziej bezpiecznym jest założyć, że wiedza

⁸ *Hist. Aug. Tyr. Trig.* 28, 2: „si quidem Zenobiae posterii etiam nunc Romae inter nobiles manent”. Ponadto według Libaniasza potomkowie Odajnata żyli za jego czasów, czyli w połowie IV wieku. W liście do Anatoliusa wspominał on Eusebios, który był synem Odajnata, który był potomkiem Odajnata, na którego wspomnienie imienia bali się Persowie, który wyzwalał miasta z ich rąk (Libaniasz, *Epistulae*, wyd. R. Foerster, Libanii Opera, Lipszig 1903-1927, 1006 (dalej: *Lib. Ep.*). Niestety, nie wiemy, w jaki sposób mężczyźni byli spokrewnieni z Odajnatem.

⁹ *Hist. Aug. Tyr. Trig.* 30, 27: „Huic ab Aureliano concessa est, ferturque vixisse cum liberis matronae iam more Romanae data sibi possessione in Tiburti, quae hodieque Zenobia dicitur, non longe ab Hadriani palatio atque ab eo loco, cui nomen est Concae”.

¹⁰ *CIL*, VI, 1615. O tej postaci patrz: A. Baldini, *Discendenti a Roma da Zenobia*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1978, t. 30, s. 145-149; *idem*, *Echi postumi dell'usurpazione Palmirena*, „Studia Palmyreńskie” 1985, t. 8, s. 141-152; U. Hartmann, *Das Palmyrenische Teilreich*, Stuttgart 2001, s. 415.

¹¹ F. Paschoud, *Histoire Auguste*, t. 5, 1, *Vies d'Aurélien, Tacite*, Paris 1996, s. 12; *idem*, *Historie Auguste*, t. 4, 3: *Vies des trente tyrans et de Claude*, Paris 2011, s. 179-180.

¹² *Idem*, *Historie Auguste*, t. 4, 3, XLIV-XLV. Wylczenie ilości/liczby niewiarygodnych informacji zawartych w poszczególnych biografiach *Historia Augusta* patrz: A.R. Birley, *Rewriting second- and third-century history, in late antique Rome the Historia Augusta*, „Classica” 2006, t. 19, s. 23; F. Paschoud, *Historie Auguste*, t. 5, 2, *Vies de Probus, Firmus, Saturnin, Proculus Et Bonose, Carus Numerien Et Carin*, Paris 2001, s. 301.

¹³ Na jednej tesserce z Palmyry można zobaczyć dwóch synów Odajnata: Waballata i Hairana (RTP 736. Patrz: U. Hartmann, *op. cit.*, s. 113). Niektórzy badacze uważali, że ów Hairan był potomkiem

autora *Historia Augusta* o Zenobii była nikła i nie można mu ufać, kiedy wspomina jej działalność pisarską.

Jeżeli w interesującym mnie passusie mamy do czynienia z fikcją, to należałoby się zastanowić, czemu anonimowy dla nas autor przypisał Zenobii napisanie krótkiej pracy historycznej. Na wstępie trzeba odrzucić hipotezę, że było to efektem kreowania wizerunku królowej na podstawie obrazu cesarzowych z dynastii Sewerów. Co prawda Julia Domna była patronką dla kręgu intelektualistów¹⁴, ale autor *Historia Augusta* bardzo negatywnie oceniał tamtą cesarżową i nic nie wiedział o jej mecenacie. Według niego słyneła ona z cudzołóstw, a także spiskowała¹⁵. Kiedy Karakalla syn Septymianusa Sewera sugerował, że mu się podoba, ta miała go zachęcać, mimo że zabił jej syna (a swojego brata Getę)¹⁶. Julia Domna nie kojarzyła się więc autorowi *Historia Augusta* z aspiracjami kulturalnymi, ale raczej z ekscesami seksualnymi.

Być może biograf Zenobii przypisał królowej napisanie krótkiej pracy dotyczącej historii Wschodu i Aleksandrii, gdyż chciała się ona pochodzeniem od Kleopatry

Zenobii i Odajnaty (D.S. Potter, *Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire*, Oxford 1990, s. 387; R. Stoneman, *op. cit.*, 78). Bardziej jednak prawdopodobna jest hipoteza, że ów Hairan II był identyczny z synem Odajnaty z pierwszego małżeństwa Hairanem/Herodianem (U. Hartmann, *op. cit.*, s. 111; E. Equini Schneider, *op. cit.*, s. 23. Problemy z określeniem liczby dzieci Zenobii patrz: M. Gawlikowski, *Les princes de Palmyre*, „Syria” 1985, nr 62, s. 251-261; U. Hartmann, *op. cit.*, s. 108-128; M. Gawlikowski, *Odainat et Hérodien, rois des rois*, „MUSJ” 2007, t. 60, s. 289-313; M. Gawlikowski, *The Portraits of the Palmyrene Royalty*, [w:] *The World of Palmyra*, red. A. Kropp, R. Raja, Copenhagen 2016, s. 126-134; A. Sartre, M. Sartre, *Zenobie: de Palmyre a Rome*, Paris 2014, s. 84-88; P. Southern, *op. cit.*, s. 7-10; N.J. Andrade, *op. cit.*, s. 119-123). Jest więc wielce prawdopodobne, że ów Timolaus, znany z *Historia Augusta*, jest postacią fikcyjną (R. Bland, *The Coinage of Vabalathus and Zenobia from Antioch and Alexandria*, „The Numismatic Chronicle” 2011, t. 171, s. 150; A. Sartre, M. Sartre, *Zenobie...*, s. 85-86; A. Sartre, M. Sartre, *Palmyre: verites et legendes*, Paris 2016, s. 183; M. Sommer, *Palmyra: A History*, London – N. York 2018, s. 137; N.J. Andrade, *op. cit.*, s. 121). W tym miejscu trzeba przypomnieć o tajemniczej postaci Antiocha, który został ogłoszony cesarzem podczas buntu w Palmyrze w 273 roku, czyli rok po upadku Zenobii (Zosimos, *Historia Nova*, 1, 60, 2). Aurelianus po sflumieniu rebelii uznał go za niegroźnego i pozwolił mu żyć (Zosimos, *Historia Nova*, 1, 61, 1). Mógł on być synem Zenobii i Aurelianus nie kazał go stracić, gdyż był on dzieckiem, ale równie dobrze wiemy, że takie imię nosił jej ojciec (N.J. Andrade, *op. cit.*, s. 122). Zapewne więc był on krewnym Zenobii, ale nie wiemy, w jaki sposób byli oni ze sobą spokrewnieni (J. Starcky, M. Gawlikowski, *Palmyre*, Paris 1985, s. 67; M. Gawlikowski, *Palmyra*, Warszawa 2010, s. 35). Nie można więc utożsamiać go ze znanym z *Historia Augusta* Timolausem.

¹⁴ O aktywności kulturowej cesarzowej patrz: B. Levick, *Julia Domna, Syrian Empress*, London-New York 2007, s. 107-123.

¹⁵ Hist. Aug. Sev. 18, 8.

¹⁶ Hist. Aug. M. Ant. 10, 1-4. Autor *Historia Augusta* popełnił błąd. Sądził on, że Karakalla był synem Septymianusa Sewera z pierwszego małżeństwa (*Historia Augusta*, Sewer, 20, 2), podczas gdy w rzeczywistości był on synem Julii Domny. Ten błąd pojawia się nie tylko w *Historia Augusta*, ale też innych łacińskich dziełach powstałych w IV-V w. O tej pomyłce patrz: W. den Boer, *Some Minor Roman Historians*, Leiden-Boston 1972, s. 64; R.J. Penella, *Caracalla and His Mother in the „Historia Augusta”*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 1980, t. 29, s. 382-384; A.R. Birley, *Septimius Severus: The African Emperor*, London-New York 1988, s. 222.

i Ptolemeuszów¹⁷. Wielokrotnie wracał on do tego w biografjach Zenobii, jej domniemanych synów czy cesarza Probusa. Twierdził on, że Zenobia wymieniła wśród założycieli swojego rodu Dydonę, Semiramidę i Kleopatry¹⁸. W biografii Klaudiusza II zamiast podać imię Zenobia nazwał ją potomkinią Kleopatry¹⁹. Opisując domniemaną kampanię Probusa przeciw Palmyreńczykom w Egipcie, nazwał rzymskich przeciwników zwolennikami Odajnata i Kleopatry²⁰. Ponadto przypisał Zenobii zwyczaj używania podczas uczt złotych naczyń wysadzanych szlachetnymi kamieniami, które uprzednio należały do Kleopatry²¹.

Prawdopodobnie żaden fakt z tych narracji nie jest prawdziwy²². Nie mamy żadnych dowodów na kreowanie się przez Zenobię na potomkinię Lagidów. Nie znamy inskrypcji oraz monet emitowanych w Aleksandrii przez Zenobię, które by nawiązywały do tego. Inni autorzy przywołujący postać królowej nic nie wspominali o jej pretensjach do pochodzenia od wielkiej królowej. Brakuje tego typu informacji u ła-cińskich brewiarzystów żyjących w IV wieku czy w *Historia Nova* Zosimosa²³. W tym jednak miejscu trzeba pamiętać, że nasza wiedza o królowej z Palmyry jest niezwykle skąpa i argument z milczenia źródeł nie jest zbyt pewny.

Autor *Historia Augusta* przedstawił Zenobię jako potomkinię silnych kobiet, które w greckich i rzymskich wyobrażeniach były władczyniami po śmierci swoich mężów:

¹⁷ Hist. Aug. Aurel. 30, 2: „»peregrina« enim, nomine Zenobia, de qua multa iam dicta sunt, quae se de Cleopatrarum Ptolemaeorumque gente iactaret, post Odenatum maritum imperiali sagulo perfuso per umeros, habitu Didonis ornata, diademate etiam accepto, nomine filiorum Herenniani et Timolai diutius, quam femineus sexus patiebatur, imperavit”.

¹⁸ Hist. Aug. Tyr. Trig. 27, 1: „Odenatus moriens duos parvulos reliquit, Herrenianum et fratrem eius Timolaum, quorum nomine Zenobia usurpato sibi imperio diutius quam feminam decuit rem p. obtinuit, parvulos Romani imperatoris habitu praeferens purpuratos eosdemque adhibens contionibus, quas illa viriliter frequentavit, Didonem et Samiramidem et Cleopatram sui generis principem inter cetera praedicans”. Do związków między Dydoną a Zenobią nawiązał autor *Historia Augusta*, podkreślając, że miała przywdziać stój królowej Kartaginy i diadem po zamordowaniu jej męża. Hist. Aug. Tyr. Trig. 30, 2: „post Odenatum maritum imperiali sagulo perfuso per umeros, habitu Didonis ornata, diademate etiam accepto, nomine filiorum Herenniani et Timolai diutius, quam femineus sexus patiebatur, imperavit”.

¹⁹ Hist. Aug. Claud. 1, 1-2: „Ventum est ad principem Claudium, qui nobis intuitu Constanti Caesaris cum cura in litteras digerendus est. De quo ego idcirco recusare non potui, quod alios, tumultuarios videlicet imperatores ac regulos, scripseram eo libro, quem te tringinta tyrannis edidi, qui Cleopatram etiam stirpem Victorianamque nunc detinet; si quidem eo res processit, ut mulierum etiam vitas scribi Gallieni comparatio effecerit”. Patrz: D. Burgersdijk, *Zenobia's biography in the Historia Augusta*, „Talanta” 2004-2005, t. 36-37, s. 144.

²⁰ Hist. Aug. Prob. 9, 5: „pugnavit etiam contra Palmyrenos Odenati et Cleopatr<a>e partibus Aegyptum defendentes, primo feliciter, postea temere, ut paene caperetur, sed postea refectis viribus Aegyptum et orientis maximam partem in Aureliani potestatem redegit”.

²¹ Hist. Aug. Tyr. Trig. 30, 19: „Usa est vasis aureis gemmatis ad convivia, usa Cleopatranis. In ministerio eunuchos gravioris aetatis habuit, puellas nimis raras”.

²² F. Paschoud, *Histoire Auguste*, t. 5, 1, 147.

²³ *Ibidem*, t. 4, 3, 180.

Semiramidy i Dydony. W tym miejscu można zauważyć, że Dydona należała do zachodniej łacińskiej *imaginarium*. Tylko ktoś obeznany w kulturze łacińskiej mógł do niej nawiązać. Ammianus Marcellinus, krytykując Rzymianki swoich czasów, opowiadał, jak w pochlebstwach wychwalano je tak jak Partowie Semiramidę, Egipt Kleopatrze, Karowie Artemizję, a Palmyreńczycy Zenobię²⁴. Królowa z Palmyry stała się jedną z symbolicznych silnych kobiet, która weszły w męską rolę. Tak więc paralela między Kleopatrami a Zenobią mogła się narzucać sama. Ta ostatnia rządziła, wywodziła się ze Wschodu, kontrolowała Egipt i została pokonana przez rzymskiego cesarza. W tej sytuacji przypisanie Zenobii znajomości historii Aleksandrii mogło być aluzją do powiązania jej z Kleopatrami oraz podbojem przez nią Egiptu w 270 roku. W końcu autor *Historia Augusta* twierdził również, że królowa z Palmyry znała także język egipski, co byłoby mocno niecodzienne²⁵. Sporządzenie historii Wschodu mogło zaś nawiązywać do jej rządów nad Wschodem, w tym Syrią.

Autor *Historia Augusta* dosyć często wspominał o działalności pisarskiej cesarzy. Tak Hadrian miał pisać wiersze miłosne²⁶, wyśmiewał, gardził i poniżał nauczycieli, z łatwością przychodziło mu pisanie utworów poetyckich i prozaicznych, często pisał polemiki tak prozą, jak i wierszem²⁷. Ponadto ów cesarz był żądny sławy i rozgłosu do tego stopnia, że biografię przez siebie napisaną dał swoim wyzwolencom, aby ogłosili ją pod własnym nazwiskiem. Plotkowano, że dzieło Flegona było w rzeczywistości jego²⁸. Nawet na łożu śmierci ułożył wiersz, tworzył też po grecku²⁹. Sam Hadrian opisał pochodzenie swojego rodu³⁰. Lucjusz Werus lubił pisać wiersze i układać mowy. Był gorszym poetą niż retorem. Publikowano utwory w jego imieniu³¹. Septymiusz Sewer opisał swoje prywatne i publiczne życie, usprawiedliwiał swoje okrucieństwo³². W przypadku niektórych z tych cesarzy *Historia Augusta* nie jest jedynym poświadczeniem

²⁴ Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri*, wyd. W. Seyfarth, 1978, 28, 4, 9. Patrz: F. Paschoud, *Historie Auguste*, t. 4, 3, s. 170.

²⁵ *Hist. Aug. Tyr. Trig.* 30, 20-21: „Filiis Latine loqui iusserat, ita ut Graece vel difficile vel raro loquerentur. Ipsa Latini sermoni[bus] non usque quaque gnara, sed ut loqueretur pudore cohibita; loquebatur et Aegyptiace ad perfectum modum”. F. Paschoud dostrzega w tym miejscu nawiązanie do Plutarcha, który twierdził, że Kleopatra znała wiele języków, prawie zawsze rozmawiała z wysłannikami w ich rodzimym języku, bez pośrednictwa tłumaczy. Tak było z Etiopami, Troglodytami, Żydami, Arabami, Syryjczykami, Medami i Partami. Przeciwwstawiał on Kleopatrze jej poprzednikom. Królowie z dynastii Lagidów przed nią nie przyswoili sobie języka egipskiego, a wielu zapomniało język macedoński (Plutarch, Antoniusz, 27, 4. Patrz: F. Paschoud, *Historie Auguste*, t. 4, 3, s. 192). Tyle, że nie możemy być pewni, czy autor *Historia Augusta* znał dzieła Plutarcha.

²⁶ *Hist. Aug. Hadr.* 14, 9.

²⁷ *Hist. Aug. Hadr.* 15, 10-11.

²⁸ *Hist. Aug. Hadr.* 16, 1.

²⁹ *Hist. Aug. Hadr.* 25, 9-10.

³⁰ *Hist. Aug. Hadr.* 1, 1.

³¹ *Hist. Aug. Verus*, 2, 7-8.

³² *Hist. Aug. Sev.* 18, 6.

istnienia dzieł, które mieli ci władcy napisać. Kasjusz Dion wyraźnie sugeruje istnienie autobiografii Hadriana. Powoływał się na niego, pisząc o śmierci Antinusa³³ oraz sugerował otrucie Wespazjana³⁴. Można więc założyć, że autobiografia Hadriana powstała pod koniec jego rządów, w latach trzydziestych II wieku³⁵. Także istnienie autobiografii Septymiusza Sewera potwierdzają inne źródła³⁶. Wymieniał ją Kasjusz Dion³⁷, Herodian³⁸ i Aureliusz Wiktor³⁹. Prawdopodobnie pisał on po pokonaniu Klodiusza Albinusa⁴⁰.

Co istotniejsze informacje o działalności pisarskiej cesarza odnajdujemy w żywotach, które uważane są mało wiarygodne. Tak Klodiusz Albinus miał napisać *Georgiki*, gdyż tak dobrze znał się na uprawie roli. Był też według niektórych autorem opowieści milezyjskich, znanych choć miernych⁴¹. Aleksander Sewer napisał wierszem biografie dobrych cesarzy⁴². Podczas młodości Gordian I pisał poezje pod tytułem Mariusz, Aratus, Alcyone, Uxorius, Nilus. Były to uwspółcześnione wersje utworów Cycerona, gdyż tamte uważał za przestarzałe. Poza tym, jak Wergiliusz napisał *Eneidę*, jak Stacjusz *Achileidę*. W trzydziestu księgach napisał *Antoniadę*, w których w kwiecistych wierszach opisał życie, wojny, działalność polityczną i prywatną Antoninusa Piusa i Marka Aureliusza⁴³. Tak więc autor *Historia Augusta* nie tylko znalazł w swoich źródłach informacje o działalności pisarskiej władców, ale też sam przypisywał je im w niewiarygodnych biografach.

Można wskazać kolejny trop. Otóż sofista Kallinikos z Petry miał napisać dzieło/ dzieła historyczne zatytułowane *Pros Kleopatran peri ton kata Aleksandreian (Do Kleopatry,*

³³ Kasjusz Dion, *Historia Romana*, wyd. U.P. Boissevain, *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum romanarum quae supersunt*, Berlin 1895-1901, LXVIII, 11, 2 (dalej: Cass. Dio).

³⁴ Cass. Dio LXV, 17, 1.

³⁵ R.G. Lewis, *Imperial Autobiography, Augustus to Hadrian*, [w:] *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II, 34, 1, Berlin-New York 1993 s. 697; F. Chausson, *La pratique de l'autobiographie politique aux IIe-IIIe siècles*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 2009, t. 20. s. 95-96. O autobiografii Hadriana patrz: R. Syme, *Hadrian's Autobiography: Servianus and Sura*, [w:] *idem, Roman Papers*, red. A.R. Birley, Oxford 1991, s. 398-408; A.R. Birley, *Hadrian, De vita sua*, [w:] *Antike Autobiographien. Werke, Epochen, Gattungen*, red. M. Reichel, Cologne 2005, s. 223-234; F. Chausson, *La pratique...*, s. 91-99; R. Westall, F. Brenk, *The Second and Third Century*, [w:] *Political Autobiographies and Memoirs in Antiquity*, red. G. Marasco, Leiden and Boston 2011, s. 372-389.

³⁶ O autobiografii Septymiusza Sewera patrz: A.R. Birley, *Septimus Severus...*, s. 203; F. Chausson, *L'autobiographie de Septime Severe*, „REL” 1995, t. 73, s. 183-198; F. Chausson, *La pratique...*, s. 100-109; R. Westall, F. Brenk, *op. cit.*, s. 394-407.

³⁷ Cass. Dio. LXXV, 7, 3.

³⁸ Herodian, *Historia post Marcum Aurelium*, wyd. C.M. Lucarini, Herodianus: Regnum post Marcum, München-Leipzig 2005, II, 9, 3-4.

³⁹ Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, wyd. F. Pichlmayr, Leipzig 1911, 20, 22.

⁴⁰ F. Chausson, *La pratique...*, s. 103-104.

⁴¹ *Hist. Aug. Clod.* 11, 7-8.

⁴² *Hist. Aug. Alex. Sev.* 27, 8.

⁴³ *Hist. Aug. Gord.* 3, 2-3.

o historii Aleksandrii) w dziesięciu księgach⁴⁴. Z biogramu tego autora w *Księdze Suda* dowiadujemy się, że pochodził z Petry, był także nazywany Suetoriosem, był sofistą z Syrii, nauczał w Atenach i dedykował dzieło Gallienowi, czyli żył on w czasach Zenobii⁴⁵. Libaniusz wspominał, że blisko Eufratu znajdowała się miejscowość Callinicus, której nazwa pochodziła od sofisty o tym imieniu, który został tutaj zamordowany⁴⁶. Hieronim wśród autorów, którzy są niezbędni do zrozumienia ostatniej części Księgi Daniela, wymienił Diodora, Polibiusza, Posejdoniosa, Claudiusa Theona, Andronicusa Alypiusa i Kallinikosa Sutoriusa⁴⁷. W papirusie z Hermopolis⁴⁸ pochodzącym z pierwszej połowy IV wieku i zawierającym listę książek, które znajdowały się w bibliotece był obecny zbiór mów Kallinikosa⁴⁹. Na podstawie tych passusów przypuszcza się, że ów autor należał do zwolenników Zenobii, dedykował jej pracę historyczną o historii Aleksandrii, następnie po jej klęsce uciekał na wschód, ale został zabity przez siepaczy Aureliana w pobliżu Eufratu, w miejscu które zwało się Callinicus⁵⁰. Być może więc autor *Historia Augusta*, przypisując Zenobii autorstwo epitome o historii Aleksandrii i Wschodu, uczynił aluzję do dzieła Kallinikosa, które dotyczyło właśnie dziejów Aleksandrii i miało być dedykowane Kleopatrze-Zenobii⁵¹.

Hipoteza ta jest ciekawa i frapująca, tyle że ma pewną słabość. Po pierwsze tytuł dzieła Kallinikosa nie jest wcale oczywisty. Trudno powiedzieć, czy należy go rozumieć jako *Do Kleopatry, o historii Aleksandrii*, czy są to dwa różne dzieła: *Przeciw Kleopatrze*

⁴⁴ *Liber Suda*, wyd. A. Adler, Suda Lexicon, Stuttgart 1967-1971, kappa 231 (dalej: *Suda*). Praca Kallinikosa nie zachowała się. Być może znany jest passus, który jest parafrazą napisaną przez Hieronima po łacinie tekstu Kallinikosa (P. Janiszewski, *The Missing Link. Greek Pagan Historiography in the second half of the third century and in the fourth century AD*, Warsaw 2006, s. 198-199. W tym fragmencie Hieronim polemizował z Porfiriuszem, który władca Egiptu prowadził wojnę z władcą Seleukidów Antiochem IV. Hieronim następnie przeszedł do opisu zwycięskiej kampanii Antiocha IV. Hieronim zaznaczył, że Porfiriusz korzystał z pracy Sutoriusa (Hieronim, *In Danielem prophetam*, 2, 11, 50-70). Ponadto w księdze Suda wspomina się w biogramie Genethliosa, że był rywalem słynnego Kallinikosa (*Suda*, gamma, 132), a Iulianusa, że żył w czasach Konstantyna Wielkiego i był współczesny Kallinikosowi (*Suda*, iota, 435), oraz że napisał pracę o złej, zmanierowanej retoryce (*Suda*, kappa, 158). O Kallinikosie patrz: P. Janiszewski, *op. cit.*, 195-224; P. Janiszewski, K. Stebnicka, E. Szabat, *Sofiści i retorzy greccy w cesarstwie rzymskim (I-VII w.)*. Słownik biograficzny, Warszawa 2011, s. 263-266.

⁴⁵ *Suda*, kappa 231.

⁴⁶ Lib. *Ep.* 21, 5.

⁴⁷ Hieronim, *In Danielem prophetam*, prologus, 86-91.

⁴⁸ P. Turner, *Papyri Greek and Egyptian Edited by Various Hands in Honour of Eric Gardner Turner on the Occasion of his Seventieth Birthday*, ed. P.J. Parsons, J.R. Rea and others, London 1981, pp. 45-49.

⁴⁹ Patrz: P. Janiszewski, *op. cit.*, s. 199-200.

⁵⁰ A. Stein, *Kallinikos von Petrai*, „Hermes” 1923, t. 58, s. 448-456. Patrz: T.D. Barnes, *Some Persons in the Historia Augusta*, „Phoenix” 1972, t. 26, s. 177-178; R. Stoneman, *op. cit.*, s. 131; A. Watson, *Aurelian and the Third Century*, London 1999, s. 64-66; G.W. Bowersock, *Roman Arabia*, Cambridge Mass. 1994, s. 134-136; A. Chastagnol, *op. cit.*, s. 904; U. Hartmann, *op. cit.*, s. 305-306; M. Sartre, *D’Alexandre à Zénobie: Histoire du Levant antique, IVe siècle avant J.-C.-IIIe siècle après J.-C.*, Paris 2001, s. 982; P. Southern, *op. cit.*, s. 97, 116; R. Winsbury, *op. cit.*, s. 131; N.J. Andrade, *op. cit.*, s. 180-181.

⁵¹ P. Janiszewski, *op. cit.*, s. 212.

i *O historii Aleksandrii*⁵². Nie wiemy, jak popularna była praca (prace) Kallinikosa na Zachodzie i czy autor *Historia Augusta* ją znał. Jedynym autorem łacińskim, który się na nią powoływał, był Hieronim. On jednak działał w Betlejem. Zwróćmy uwagę, że w świecie greckojęzycznym Kallinikos słynął głównie jako sofista i twórca mów, co wyraźnie sugeruje jego biogram w księdze Suda. Autor *Historia Augusta* znał grekę i korzystał z prac napisanych w tym języku, ale nie mamy dowodów, aby znał dzieło Kallinikosa.

Diederik Burgersdijk uważa, że wizerunek Zenobii w *Historia Augusta* był konstruowany na podstawie satyry Juwenala⁵³, którego prace Kallinikos znał⁵⁴. Zenobia ma cechy podobne do kobiet portretowanych przez Juwenala, tyle że jest ona bardziej wyważona, co czyni ją wyjątkową. Holenderski badacz zwrócił uwagę na podejście królowej do ubioru, jej urodę, podkreślanie przez nią zaszczytnych przodków, kulturę czy maniery podczas kolacji opisane przez autora *Historia Augusta*⁵⁵. Juwenal w szóstej satyrze odradzał czytelnikom zawierania małżeństwa. Przeciwwstawiał on współczesne sobie kobiety tym, które żyły za czasów Saturna i Jowisza, kiedy były one wstydlive i nie istniała zdrada⁵⁶. Kobiety były porządne i moralne, gdyż były biedne⁵⁷. Dopiero bogactwo i zbytek popsują człowieka⁵⁸. Kiedyś kobiety dopuszczały się podłości, ale nie dla pieniędzy⁵⁹. Juwenal krytykował współczesne sobie Rzymianki za chodzenie do teatrów⁶⁰. Ponadto one zdradzają⁶¹, występują przeciw pasierbom⁶², wolą komunikować się po grecku⁶³, mają problemy z alkoholem⁶⁴, ufają astrologii⁶⁵. Według Juwenala małżonka, która jest piękna, zgrabna, bogata, bez skazy, wstydliva nie służy wcale mężowi⁶⁶. Dla niego kobiety o intelektualnych aspiracjach, które próbują brać udział w życiu intelektualnym, wypowiadają się o Wergiliuszu i Homerze, są gorsze

⁵² R. Suski, *Konsolidacja Cesarstwa Rzymskiego za panowania Aureliana 270-275*, Kraków 2008, s. 134.

⁵³ D. Burgersdijk, *op. cit.*, s. 139-151.

⁵⁴ J. Schwartz, *L'Histoire Auguste, Suétone et Juvenal*, [w:] *Romanitas – Christianitas. Untersuchungen zur Geschichte und Literatur der römischen Kaiserzeit. Johannes Straub zum 70. Geburtstag gewidmet*, red. G. Wirth, Berlin 1982, s. 634-644.

⁵⁵ D. Burgersdijk, *op. cit.*, 149.

⁵⁶ Juwenal, *Satyres*, wyd. J.A. Willis, *D. Iunii Iuvenalis Saturae Sedecim*, Stuttgart-Leipzig 1997, 6, 1-27 (dalej: Juv.).

⁵⁷ Juv. 6, 286-294.

⁵⁸ Juv. 6, 295-299.

⁵⁹ Juv. 6, 644-662.

⁶⁰ Juv. 6, 60-81.

⁶¹ Juv. 6, 82-100.

⁶² Juv. 6, 132-133; 627-643.

⁶³ Juv. 6, 183-195.

⁶⁴ Juv. 6, 300-319; 419-433.

⁶⁵ Juv. 6, 569-591.

⁶⁶ Juv. 6, 101-104.

niż inne⁶⁷. Uważał, że lepiej, aby nie znały historii, ani rozumiały⁶⁸. Kobieta bogata jest niezdolna⁶⁹, a majątne damy częściej zdradzają niż biedne⁷⁰.

Hipoteza D. Burgersdijka jest bardzo ciekawa. Wśród cech Zenobii, które mogą być wzorowane na satyrze Juwenala, wskazuje on opis jej urody. Rzymski satyryk ganił kobiety za chwalenie się znanymi przodkami czy uleganie modzie na mówienie po grecku, a nie po łacinie. Wśród negatywnych cech kobiet wymieniał on też zainteresowanie historią. Być może autor *Historia Augusta* chciał pokazać, że tak jak niektóre kobiety interesują się historią, to Zenobia bardziej niż one i nie tylko rozprawiała o historii, ale jeszcze o niej pisała. Tyle że Juwenal tworzył negatywny obraz kobiet, które nie są dobrymi kandydatkami na małżonkę. Tymczasem opis Zenobii w *Historia Augusta* jest nad wyraz pozytywny. Jeszcze bardziej niepokojące jest, że wizerunek Zenobii zawierałby równocześnie cechy, które według satyryka były u kobiet zarówno pozytywne, jak i negatywne.

Na koniec można zauważyć jeszcze jedno. Według autora *Historia Augusta* ród wywodzący się od Zenobii zasiadał w senacie za jego czasów. Trudno w tym miejscu powiedzieć, jak dalece przepisał on tę informację ze swoich źródeł (ród mógł zdążyć już wymrzeć) lub w jakim stopniu była to rzeczywistość czasów, w których on żył⁷¹. Gdyby prawdziwa była ta druga odpowiedź, to ukazanie pozytywne Zenobii mogło nie tylko prowadzić do zohydzenia wizerunku Galiena, ale być formą pochlebstwa wobec współczesnych mu możnych. Dla piszącego historię ukazanie wychwalanej postaci jako znawczynię historii mogło mieć sens, dowartościowując pisanie o przeszłości. W tym jednak miejscu trzeba pamiętać, że nie wiemy, kiedy *Historia Augusta* powstała i czy ród pochodzący od Zenobii lub aspirujący do tego znajdował się jeszcze w rzymskiej elicie.

Podsumowując moje rozważania, to nie da się do końca i jednoznacznie odpowiedzieć, z jakich powodów autor *Historia Augusta* przypisał królowej z Palmyry napisanie epitome o historii Aleksandrii i Wschodu. Być może nawiązywał on do zawładnięcia przez Zenobię Egiptem, być może jak kilku innym cesarzom przypisał on władczyni działalność pisarską, a być może jest to aluzja do Kallinikosa z Petry lub jest to wyolbrzymienie cechy przypisanej niektórym kobietom przez Juwenala,

⁶⁷ Juw. 6, 434-449.

⁶⁸ Juw. 6, 450-455.

⁶⁹ Juw. 6, 460-473.

⁷⁰ Juw. 6, 592-609.

⁷¹ Według autora *Historia Augusta* w czasach, kiedy miał on pisać, żyli potomkowie: Klaudiusza II, Aureliana, Tacyta, Probusa. W pierwszym z tych przypadków jest to aluzja do autoprezentacji Konstantyna Wielkiego, a w ostatnim może to być nawiązanie do rodu Claudiusa Petroniusa Probusa. Być może autor *Historia Augusta* nawiązuje do snobizmu rzymskiej elity, która w późnym cesarstwie mogła wywodzić swoje rody od dawnych cesarzy. Patrz: R. Suski, *Aluzja do rebelii Eugeniusza czy ukłon wobec aspiracji rzymskiej elity. Nowa interpretacja mowy Maeciusa Faltoniusa Nicomachus (Hist. Aug. Tac. 6, 1-9)*, „Res Historica” 2015, t. 39, s. 9-31.

albo pochlebstwo wobec rodu senatorskiego, który uważał się za potomków Zenobii. Każda z tych teorii jest bardzo pomysłowa, ale, niestety, jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie nie będziemy znać nigdy.

Bibliografia

Źródła

- Ammianus Marcellinus, *Rerum gestarum libri*, wyd. W. Seyfarth, 1978.
Aur. Vict. Caes. – Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus*, wyd. F. Pichlmayr, Leipzig 1911.
Eutropiusz, *Breviarium ab urbe condita*, wyd. F. Rühl, Leipzig 1887.
Georgius Syncellus, *Ecloga Chronographia*, wyd. A.A. Mosshammer, Leipzig 1984.
Herodian, *Historia post Marcum Aurelium*, wyd. C.M. Lucarini, Herodianus: Regnum post Marcum, München-Leipzig 2005.
Hieronim, *Chronicon*, wyd. R. Helm, Eusebius Werke 7: *Die Chronik des Hieronymus*, Berlin 1956.
Juwenal, *Satyres*, wyd. J.A. Willis, *D. Iunii Iuvenalis Saturae Sedecim*, Stuttgart-Leipzig 1997.
Kasjusz Dion, *Historia Romana*, wyd. U.P. Boissevain, *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum romanarum quae supersunt*, Berlin 1895-1901.
Libaniusz, *Epistulae*, wyd. R. Foerster, Libanii Opera, Leipzig 1903-1927.
Liber Suda, wyd. A. Adler, Suidae Lexicon, Stuttgart 1967-1971.
Scriptores Historiae Augustae, wyd. E. Hohl, Bd. 2, Leipzig 1971.
Zonaras, *Annales*, wyd. M. Pinder, Bonn 1844.
Zosimos, *Historia Nova*, wyd. L. Mendelssohn, Leipzig 1867.

Opracowania

- Andrade N.J., *Zenobia. Shooting Star of Palmyra*, Oxford 2018.
Baldini A., *Discendenti a Roma da Zenobia*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik” 1978, t. 30, s. 145-149.
Baldwin B., *Echi postumi dell'usurpazione Palmirena*, „Studia Palmyreńskie” 1985, t. 8, s. 141-152.
Baldwin B., *Acclamations in the Historia Augusta*, „Athenaeum” 1981, t. 59, s. 138-149.
Banchich Th.M., *The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, London-New York 2009.
Barnes T.D., *Some Persons in the Historia Augusta*, „Phoenix” 1972, t. 26, s. 140-182.
Birley A.R., *Hadrian, De vita sua*, [w:] *Antike Autobiographien. Werke, Epochen, Gattungen*, red. M. Reichel, Cologne 2005, s. 223-234.
Birley A.R., *Rewriting second- and third-century history, in late antique Rome the Historia Augusta*, „Classica” 2006, t. 19, s. 19-29.
Birley A.R., *Septimius Severus: The African Emperor*, London-New York 1988.
Bland R., *The Coinage of Vabalathus and Zenobia from Antioch and Alexandria*, „The Numismatic Chronicle” 2011, t. 171, s. 133-186.
Bowersock G.W., *Roman Arabia*, Cambridge Mass. 1994.
Burgersdijk D., *Zenobia's biography in the Historia Augusta*, „Talanta” 2004-2005, t. 36-37, s. 139-151.
Chastagnol A., *Histoire Auguste. Les empereurs romains des IIe et IIIe siècles*, Paris 1994.
Chausson F., *L'autobiographie de Septime Severe*, „REL” 1995, t. 73, s. 183-198.

- Chausson F., *La pratique de l'autobiographie politique aux IIe-IIIe siècles*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz” 2009, t. 20, s. 79-110.
- den Boer W., *Some Minor Roman Historians*, Leiden-Boston 1972.
- Equini Schneider E., *Septimia Zenobia Sebaste*, Roma 1993.
- Gawlikowski M., *Les princes de Palmyre*, „Syria” 1985, nr 62, s. 251-261.
- Gawlikowski M., *Odainat et Hérodiën, rois des rois*, „MUSJ” 2007, t. 60, s. 289-313.
- Gawlikowski M., *Palmyra*, Warszawa 2010.
- Gawlikowski M., *The Portraits of the Palmyrene Royalty*, [w:] *The World of Palmyra*, red. A. Kropp, R. Raja, Copenhagen 2016, s. 126-134.
- Hartmann U., *Das Palmyrenische Teilreich*, Stuttgart 2001.
- Janiszewski P., Stebnicka K., Szabat E., *Sofisci i retorzy greccy w cesarstwie rzymskim (I-VII w.)*. Słownik biograficzny, Warszawa 2011.
- Janiszewski P., *The Missing Link. Greek Pagan Historiography in the second half of the third century and in the fourth century AD*, Warsaw 2006.
- Kotula T., *Aurelian i Zenobia*, Wrocław 2006.
- Kotula T., *Aurélien et Zénobie. Limité ou la division de l'Empire?*, Wrocław 1997.
- Levick B., *Julia Domna, Syrian Empress*, London-New York 2007.
- Lewis R.G., *Imperial Autobiography, Augustus to Hadrian*, [w:] *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 34, 1, Berlin-New York 1993, s. 629-707.
- Opelt I., *Epitome*, „Reallexicon der Antike Christendum” 1962, nr 5, s. 944-973.
- Paschoud F., *Histoire Auguste*, t. 5, 1, *Vies d'Aurélien, Tacite*, Paris 1996.
- Paschoud F., *Histoire Auguste*, t. 5, 2, *Vies de Probus, Firmus, Saturnin, Proculus Et Bonose, Carus Numerien Et Carin*, Paris 2001.
- Paschoud F., *Historie Auguste*, t. 4, 3, *Vies des trente tyrans et de Claude*, Paris 2011.
- Paschoud F., *Zosime, Histoire nouvelle*, t. 1, *Livres I et II*, Paris 2000.
- Penella R.J., *Caracalla and His Mother in the „Historia Augusta”*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte” 1980, t. 29, s. 382-384.
- Potter D.S., *Prophecy and History in the Crisis of the Roman Empire*, Oxford 1990.
- Sartre A., Sartre M., *Palmyre: verites et legendes*, Paris 2016.
- Sartre A., Sartre M., *Zenobie: de Palmyre a Rome*, Paris 2014.
- Sartre M., *D'Alexandre à Zénobie: Histoire du Levant antique, IVe siècle avant J.-C.-IIIe siècle après J.-C.*, Paris 2001.
- Schwartz J., *L'Histoire Auguste, Suétone et Juvenal*, [w:] *Romanitas – Christianitas. Untersuchungen zur Geschichte und Literatur der römischen Kaiserzeit. Johannes Straub zum 70. Geburtstag gewidmet*, red. G. Wirth, Berlin 1982, s. 634-644.
- Sommer M., *Palmyra: A History*, London-New York 2018.
- Southern P., *Empress Zenobia, Palmyra's Rebel Queen*, London-New York 2008.
- Starcky J., Gawlikowski M., *Palmyre*, Paris 1985.
- Stein A., *Kallinikos von Petra*, „Hermes” 1923, t. 58, s. 448-456.
- Stoneman R., *Palmyra and its Empire: Zenobia's Revolt against Rome*, Ann Arbor 1992.
- Suski R., *Aluzja do rebelii Eugeniusza czy ukłon wobec aspiracji rzymskiej elity. Nowa interpretacja mowy Maeciusa Faltoniusa Nicomachusa (Hist. Aug. Tac. 6, 1-9)*, „Res Historica” 2015, t. 39, s. 9-31
- Suski R., *Jowisz, Jahwe, Jezus. Religie w Historia Augusta*, Warszawa 2014.
- Suski R., *Kłopoty z epitome, breuiarium i Kaisergeschichte*, [w:] *Inter Regnum et Ducatum. Studia ofiarowane Profesorowi J. Tęgowskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. P. Guzowski, M. Liedke, K. Boroda, Białystok 2018, s. 535-564.
- Suski R., *Konsolidacja Cesarstwa Rzymskiego za panowania Aureliana 270-275*, Kraków 2008.

- Suski R., *The Epitome – Passive Copying or a Creative Reinterpretation of the Abridged Text*, „Res Gestae” 2017, t. 5, s. 23-32.
- Syme R., *Hadrian's Autobiography: Servianus and Sura*, [w:] *idem, Roman Papers*, red. A.R. Birley, Oxford 1991, s. 398-408.
- Turner P., *Papyri Greek and Egyptian Edited by Various Hands in Honour of Eric Gardner Turner on the Occasion of his Seventieth Birthday*, ed. P.J. Parsons, J.R. Rea and others, London 1981, pp. 45-49.
- Watson A., *Aurelian and the Third Century*, London 1999.
- Westall R., Brenk F., *The Second and Third Century*, [w:] *Political Autobiographies and Memoirs in Antiquity*, red. G. Marasco, Leiden and Boston 2011, s. 363-416.
- Winsbury R., *Zenobia of Palmyra: History, Myth and the Neo-Classical Imagination*, London 2010.

HISTORIAE ALEXANDRINAE ATQUE ORIENTALIS ITA PERITA,
UT EAM EPITOMASSE DICATUR (HIST. AUR. 30, 22).
POWODY, DLA KTÓRYCH AUTOR HISTORIA AUGUSTA
PRZYPISAŁ ZENOBII AUTORSTWO PRACY HISTORYCZNEJ

Streszczenie

Według autora *Historia Augusta* królowa Zenobia bardzo dobrze знаła historię Aleksandrii i Wschodu i napisała skróconą historię. Prawdopodobnie ta opowieść jest wymyślona przez tego autora. Pozostaje pytanie, czemu tak się stało. Tutaj nie można dać jednej odpowiedzi. Być może to nawiązanie do Juwenala, albo pomysł Kallinikosa, albo pochlebstwo względem senatorskiego rodu, który mógł wywodzić się od królowej. Autor *Historia Augusta* nie tylko wspominał władców, którzy pisali dzieła literackie (najczęściej autobiografie), ale przypisuje to postaciom, które tego nie uczyniły (a przynajmniej nic o tym nie wiemy).
Słowa kluczowe: rzymska historiografia, *Historia Augusta*, Zenobia, Kallinikos, Juwenal

HISTORIAE ALEXANDRINAE ATQUE ORIENTALIS ITA PERITA,
UT EAM EPITOMASSE DICATUR (HIST. AUR. 30, 22).
THE REASONS WHY THE AUTHOR OF HISTORIA AUGUSTA
ASCRIBED TO ZENOBIA THE AUTHORSHIP OF A HISTORICAL WORK

Summary

According to the author of *Historia Augusta*, Queen Zenobia not only did know the history of Alexandria and the East very well but also described its abbreviated version. Probably this story is invented by this author. The question remains, however, why this happened. Unfortunately, this question cannot be answered unequivocally. Perhaps it was a reference to Juvenal, an idea of Callinicus of Petra, or a flattery of a senatorial house that might have descended from the queen. The author has more than once attributed achievements to characters that they did not have, so the hypothesis that it is a matter of his fantasy seems likely.

Keywords: Roman Historiography, *Historia Augusta*, Zenobia, Callinicus of Petra, Juvenal